

[“Üç Asırda Ne Değişti? 17. ve 20. Asırlarda Yapılan Mesnevi Şerhlerini Karşılaştırma Denemesi”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları II: Eski Türk Edebiyatına Modern Yaklaşımlar I 24 Nisan 2006 Bildiriler*, Haz. Hatice Aynur vd., İstanbul: Turkuaz, 2007, ss. 80-97.]

*Üç Asırda Ne Değişti? 17. ve 20. Asırlarda Yapılan Mesnevi Şerhlerini
Karşılaştırma Denemesi*

İsmail GÜLEÇ¹

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, okuyanların daha iyi anlayabilmeleri için yazıldığı tarihten bu yana yazıldığı topraklarda defalarca Türkçe'ye tercüme edilmiş daha iyi anlaşılması için de kısmen veya tamamen şerh edilmiştir. *Mesnevî*'nin yazıldığı dönemden hemen sonra birkaç beyit ve hikaye ile başlayan tercüme ve şerhler artarak ve yaygınlaşarak devam etmiştir. Bugün bu tercüme ve şerhler koskoca bir literatür oluşturmaktadır.² *Mesnevî*'den bahseden ve onun bir bölümünü şerh eden çok sayıda eser olmasına rağmen, eserin tamamını günümüze kadar ancak yedi defa şerh edilmiştir: Şem'î Dede (ö. 1596'dan sonra), Ankaravî İsmail Rusûhî Dede (ö. 1631), Şifâ'î Mehmed Dede (ö. 1671), Şeyh Murad-ı Buhârî (ö. 1848), Ahmed Avni Konuk (ö. 1938), Tâhirü'l-Mevlevî (ö. 1951), ve Abdülbaki Gölpınarlı'dır (ö. 1982). Bu yazarlardan dördü (Ankaravî, Konuk, Tâhirü'l-Mevlevî ve Gölpınarlı) *Mesnevî*'yi ayrıntılı bir şekilde, diğerleri ise (Şem'î, Şifâ'î, Murad-ı Buhârî ve) çok kısa sayılabilecek bir tarzda şerh etmişlerdir.

Biz bu makalemizde teferruatlı bir şekilde yapılan dört *Mesnevî* şerhi üzerinde duracağız. Yani, 17. yüzyılda telif edilen Ankaravî Şerhi ile 20. yüzyılda telif edilen Ahmed Avni Konuk, Tâhirü'l-Mevlevî ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın şerhleridir. Ankaravî'nin şerhi ile 20. yüzyılda yapılan diğer üç şerhi biçim ve muhteva açısından karşılaştırmak, mesnevi şerhlerinin göstermiş olduğu gelişimi yansıtmak açısından önemli olduğu gibi, genelde ihmal edilmiş olan eski

¹ Yrd. Doç., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

² Bu tercüme ve şerh literatürü hakkında ayrıntılı bilgi veren bir inceleme için bk. İsmail Güleç, “Türk Edebiyatında Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin tercüme ve şerhleri,” *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları: Kaf Dağının Ötesine Varmak, Festschrift in Honor of Günay Kut, Essays Presented by Her Colleagues and Students II* 27, s. 2 (2003): 161-76.

edebiyatımızda şerh geleneği hakkında da önemli bilgiler verecektir. Burada Ankaravî'nin şerhi ile 20. yüzyılda yapılan diğer üç şerhi biçim ve muhteva açısından karşılaştırmaya çalışacağız.

1- Ankaravî İsmail Rusûhî ve eseri *Mecmu'âtü'l-Letâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif*

Mesnevî'nin tamamı geniş bir şekilde ilk defa bir Mevlevî şeyhi, Ankaravî İsmail Rusûhî Efendi³ tarafından şerh edilmiştir. Kendisine 'Hazret-i Şârih' ve 'Şârih-i Mesnevî' ünvanlarını kazandıran bu eserin tam adı *Mecmu'âtü'l-Letâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif* tir.⁴

Ankaravî'nin bu eseri en çok tartışılan şerhlerdendir. Bütün şerhler arasında en doğrusu ve geniş olduğunu söyleyenlerin⁵ ve övgü dolu kaside yazarların⁶ yanında Ankaravî'nin, Mevlânâ'nın diğer eserlerini okumadığı, şerhe esas aldığı metnin yanlış olduğu, Mevlânâ'nın üslûbundan ve felsefesinden haberdar olmadığı, Farsça'nın inceliklerini bilmediği ve İbn Arabî'nin (ö. 1240) görüşleri doğrultusunda şerh ettiği, ve Mevlânâ'ya ait olmayan yedinci cildi de şerh ettiğinden dolayı *Mesnevî*'yi tanımadığı gibi konularda eleştirenler de vardır.⁷ Ahmet Ateş (ö. 1968) de Ankaravî'yi, arada bir irtibatı olup olmadığına bakmaksızın *Mesnevî*'nin ilk harfinden son harfine kadar İbn Arabî'nin vahdet-i vücût nazariyesine göre şerh ederek Mevlânâ'nın fikirlerini tamamen bozduğu iddiasıyla tenkit etmiştir.⁸ Ahmet Ateş bu şerhin Mevleviler arasındaki bir geleneğe göre isabetsiz bir şerh olduğunu da ifade eder.⁹ Halil İncalcık bu şerhin en çok bilinen

³ Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bk. Erhan Yetik, *İsmail Ankaravî'nin hayatı ve eserleri ve tasavvufî görüşleri* (İstanbul: Seha, 1992).

⁴ Bu eser hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Semih Ceyhan, "İsmail Ankaravî ve Mesnevi şerhi," (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005).

⁵ Mevlânâ Celaleddin Rumi, *Mesnevî I*, çev. Veled Çelebi İzbudak, yay. haz. Abdülbaki Gölpınarlı, 2.bs. (İstanbul: MEB, 1991), N.

⁶ Bu kasidelerden bir tanesi için bkz. Şeyh Galip, *Divan* (Kahire: Bulak Matbaası, 1252/1836), 7-8.

⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*, s. 143. Semih Ceyhan, doktora tezinde Gölpınarlı'nın bu eleştirilerini cevaplamaya çalışmaktadır. Bkz. Ceyhan, a.g.t., 21-22.

⁸ Ahmet Ateş, "Mesnevî'nin on sekiz beytinin manası," *60. Doğum Yılı Münasebeti ile Fuad Köprülü Armağanı* (Ankara: DTCF, 1953), 40.

⁹ a. g.e. 42.

Mesnevî şerhi olduğunu ve İbn Arabî'nin görüşleri doğrultusunda şerh edildiğini belirtir, fakat olumlu veya olumsuz herhangi bir değerlendirmede bulunmaz.¹⁰

Bütün bu tenkitlere rağmen, Mesnevî şerhleri içerisinde en muteberi olarak Ankaravî şerhi kabul edilmektedir¹¹ ve kendisinden sonra gelen bütün şârihlerin en çok başvurdukları eser yine Ankaravî'ninki olmuştur. Tahsin Yazıcı onu “Zamanımıza kadar yapılanlar arasında, *Mesnevî*'yi açıklayan en popüler çalışma”¹² şeklinde tanımlamaktadır. Ve Mevlevî çalışmaları sahasında önde gelen otoritelerden Annemarie Schimmel (ö. 2003) “Muazzam esere en güvenilir giriş”¹³ şeklinde görüşünü belirtmektedir. Bu görüşün ardında, Ankaravî'nin kendisinden önceki şerh birikimini özümsemesi ve *Mesnevî*'yi tasavvufî mevzû, mebâdî ve mesâile dair bir kitap olarak kabul etmesi yatmaktadır. Ankaravî eserinde yeri geldikçe Sürûrî ve Şem'î'nin şerhlerini eleştirmiş ve şerh esnasında İslamî ilimlerine dair kırkı aşkın kaynaktan yararlanmışır. En fazla yararlandığı kaynağın İbn Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekke'ye*'si olması¹⁴ kendisini bu bakımdan tenkit edenlere haklılık payı vermektedir.

Mesnevî'yi ilk defa bir bütün olarak İngilizce'ye tercüme ve şerh eden R. A. Nicholson (ö. 1945) bu şerhin “oryantal şiirin sergilendiği”¹⁵ ve kendisinden “en çok yararlandığı”¹⁶ “çok değerli bir çalışma”¹⁷ olduğunu düşünmektedir. Nicholson *Mesnevî*'nin şerhedilmesini Sürûrî (ö. 1562) Şem'î (ö. 1596'dan sonra) ve İsmail Ankaravî'ye borçlu olduğumuzu ifade etmektedir (s. IX). Bunlar arasında Ankaravî'nin eserini en iyi şerh olarak nitelemekte ve kendisinden sonra yapılan şerhlerin ondan yararlanılarak hazırlandığını söylemektedir. Diğer yandan Victoria

¹⁰ Halil İnalcık, *The Ottoman Empire: the classical age 1300-1600*, çev. Norman Itzkowitz, Colin Imber (London: 1973), 202.

¹¹ Ceyhan, a.g.t., V.

¹² Tahsin Yazıcı, “İsmâil Rusukh al-Dîn İsmail b. Ahmad al-Ankarawi,” *EF*², 4: 190.

¹³ Schimmel aynı zamanda Ankaravî'nin şerhinin 1851 yılında Avusturyalı bilim adamı Joseph von Hammar-Purgstall'ın gayretleri sayesinde Avrupa'da da tanındığından bahsetmektedir. Annemarie Schimmel, *The Triumphal sun: a study of the works of Jalaloddin Rumi* (London: Fien Boks Ltd., 1978), 371.

¹⁴ Ceyhan, a.g.t., 16.

¹⁵ R. A. Nicholson, *The Mathnawî of Jalálu 'ddîn Rûmî, vol. VII, Containing the commentary on the first & second books* (London: 1937), xii.

¹⁶ Nicholson, a.g.e., II, 1926, xvi.

¹⁷ Nicholson, , a.g.e., VI, 1934, xi.

Holbrook, Nicholson'ın şerhi Ankaravî'nin şerhi ile birlikte okunduğunda bu şerhin Ankaravî'ye ne kadar bağlı olduğunun anlaşılacağını söyleyerek¹⁸ onun en çok Ankaravî'nin şerhinden yararlandığına dikkat çekmektedir.

Ankaravî'nin şerhi, Mısır'da Bulak Matba'asında (1221 [1806], 1242 [1826], 1251 [1835]) ve İstanbul'da Matba'a-ı Âmire'de (1257 [1841], 1289 [1872]) bir çok kez basılmış, Arapça ve Farsça'ya da tercüme edilmiştir.¹⁹ Ayrıca tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk matbu *Mesnevî* şerhi budur (Kahire: Bulak Matbaası, 1221/1806).

Ankaravî, birinci cildin mukaddimesinde, şerhine dostlarının kendisinden, *Mesnevî*'de geçen hikmetli ve değerli sözleri anlaşılır hale getirmesini istemeleri üzerine başladığını belirtir.²⁰ İlk önce ilk on sekiz beyti şerh eder ve bu bölüm fukârâ arasında “*Fâtihü'l-Ebyâl*” diye şöhret bulur ve müstakil bir kitap haline gelmesi üzerine *Mesnevî*'nin tamamını şerh etmeyi istediğini söyleyerek bu işe giriştiğini belirtir ve kitabın adını da *Mecmu'âtü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Ma'ârif* koyar.²¹

Ankaravî, şerhine *Mesnevî*'nin dibâcesinin ilk cümlesi olan “*Hâzâ Kitâbu Mesnevî*”nin ilk harfi olan ‘he’yi açıklayarak başlar. Daha sonra yararlandığı kaynakları konularına göre sıralar. Buna göre; tefsir, hadis, tasavvuf, kelam, aka'it, hikmet, fıkıh konularında eserler, lügatler yararlandığı kaynaklar arasındadır.²²

¹⁸ Victoria Holbrook, *Aşkın okunmaz kıyıları: Türk modernitesi ve mistik romans=The Unreadable shores of love: Turkish modernity and mystic romance*, çev. Erol Köroğlu, Engin Kılıç (İstanbul: İletişim, 1998), 38, dipnot 14.

¹⁹ Yetik, a.g.e., 66-77.

²⁰ Ankaravî İsmail Efendi, *Şerh-i Mesnevî I* (İstanbul: Matbaa-ı Amire, 1289/1872), 2.

²¹ a.e., 46.

²² Bunlar arasında tefsir konusunda Kadı Beydâvî'nin (ö. 791/1388) *Envâtü't-Tenzil ve Esrârü'l-Te'vîl*, Ebussuud Efendi'nin (ö. 982/1574) *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ el-Kur'ânu'l-Kerîm*, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, İbn Ömer Zemahşerî'nin (545/1144) *El-Keşşâf an Hakâyiku't-Tenzil*, İbnu'l-Hasan Tabarsî'nin (ö. 540/1153) *Mecma'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kurân*, hadîs konusunda Buhârî'nin (ö. 260/870) *Câmi'ü's-Sahîh*, Kâtib el-Tebrizî'nin (ö. 647/1237) *Mişkâtü'l-Mesâbih*, İbn Muhammed Sagânî'nin (ö. 560/1257) *Meşâriku'l-Envâr*, Şeybânî'nin (ö. 210/804) *Câmi'ü's-Sagîr*, tasavvuf konusunda İbn Arabî'nin *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, *Füsûsu'l-Hikem*, İbn Fâriz'ın *Divân*'ı, Şihâbeddin Sühreverdî'nin (ö. 640/1234) *Avârifü'l-Ma'ârif*, Abdurrezzâk Kâşânî'nin (ö. 730/1330) *Kitâbu Istilâhâtü's-Sûfiyye*, kelâm konusunda *Şerhü'l-Mevâkıf*, *Şerhu'l-Akâ'id*, hikmet konusunda Şihâbeddin Sühreverdî'nin *Heyâkilü'n-Nûr*, şeriat konusunda Gazâlî'nin (ö. 512/1111) *Mişkâtü'l-*

Ankaravî, eserini mesnevîhanların yararlanması için yazdığını ve yararlananlardan hayır dua beklediğini de ifade etmektedir.²³ Ankaravî, eserinde ayet, hadis ve kimi din büyüklerinin sözlerini kullanmış, şerhinde kullandığı bazı seçme Farsça beyitleri ise açıklamalarının sonunda, özellikle bir sonraki Mesnevî beytinin şerhine geçmeden özellikle bir sonraki beytin şerhine geçmeden önce vermiştir.

Ankaravî, bu eserinde bir yandan *Mesnevî*'yi açıklarken diğer yandan tasavvufun genel kaidelerini sade bir ifadeyle ortaya koymuştur. Semih Ceyhan onun Mevlevîliğin ikinci piri olduğunu söylemekte, bu eseriyle de Mevlevîliği, 'mukallid' olarak nitelediği Bektaşî-Melâmî çizgisinden çıkarıp 'muhakkık' olarak isimlendirdiği şer'î çizgiye çektiğini ifade etmektedir.²⁴ Şerhlerde münasebet düştükçe namaz, oruç gibi ibadetlerle kimi itikadi konularda mevzunun dışına çıkma pahasına yaptığı açıklamalar onun şerhinin özelliklerindedir. Münasebet düştükçe, beyit ile ilgisine bakmasızın bir konu hakkında ayrıntılı bilgi verildiği de görülür. Bu haliyle de eser sadece *Mesnevî* şerhi olmayıp, devrinin ve Ankaravî'nin tasavvuf anlayışını da ortaya koymaktadır.

Ankaravî şerhe *Mesnevî*'deki Farsça beyiti vererek başlar, varsa beyitteki kelimelerle ilgili gramatikal hususlara dikkat çektikten sonra beytin tercümesini verir. Bunu ayet ve hadislerle zenginleştirdiği beytin konusunun açıklandığı bölüm takip eder. Bir şiir veya bir ibare ile de beytin şerhini bitirir ve bir sonraki beyte geçer. Şayet beyitte geçen kelimeler içinde kendince açıklamasının zorunlu olduğunu düşündükleri varsa onları da şerhle ilgili olup olmadığını düşünmeden adeta muhiplere vaaz verir gibi açıklar. Bu özelliğinden dolayı şerhin hacmi artmıştır. Bu durumun devrindeki Kadızadelerle olan çekişme ve Mevlevîliğin yapısıyla çok yakından ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

Örnek olarak 19-21. beyitlerin şerhini veriyoruz.

19

Bend bugsil bâş âzâd ey püser

Çend bâşî bend-i sîm u bend-i zer

Envâr, İslam hukuku konusunda Muhammed b. Kâsım'ın (ö. 891/1489) *Kitâbu'l-Hidâye*, Burhâneddin Mahbûbî'nin (ö. 744/1347) *Sadru's-Şerî'a* eserleri ve sözlük olarak İsmail ibn Hammâd el-Cevherî'nin (ö. 404/1003) *Es-Sıhah Tâcu'l-Lüga* ve İbnü'l-Asîr'in (ö. 630/1232) *En-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Asâr* kitapları yer almaktadır.

²³ Ankaravî İsmail Efendi, *Şerh-i*, 46-47.

²⁴ Ceyhan, a.g.t., Sonuç bölümü.

Bu beytin mâ-kabline münâsebeti fasl kâ'idesin iktizâ ider. Fasl didikleri ilm-i me'ânide oldur ki, kelâm-ı mütegayyirinin mâ-beyninde cihet-i câmi'a olmadığı ecilden beyne-hümâyâ bir kelâm-ı âher dahi takdîr olunmakla münâsebet-i tâmme bulunur. Ve bu kâ'ide *Mesnevî*'nin ekser mahallinde icrâ olunur, fe'fhem. Pes vaktâ kim beyt-i evvelde hiç hâm olanlar pohtelik hâlini fehmi etmezler, buyurdularsa bir suâl-i mukadder lâzım geldi ki, pes bu mertebe pohteliğe bâliğ olan ricâlin ahvâline etfâl-i tarîkat nice bâliğ olur ve ne vechile kemâl mertebesin bulur. Pes irşâdu's-sibyâni's-şerî'a ve ta'lîmen li-etfâli't-tarîka bu beyt-i müstetâbı su'âl-ı mukaddere cevâb tarîkiyle edâ buyurulur ki bend-i dünyâyı kes ve âzâd ol ey oğlan, nice bir sîm ü zere bend ü mukayyed olasın, ey bî-iz'ân 'akl u 'îrfânın var ise Hazreti Rahman'ın resûlüne buyurduğı hadîs-i kudsîden ma'nâ-dân olursun ve sibyân mertebesinden kurtulursun. Kâle'l-lahü te'âlâ:

Kâle'l-lahü teâlâ: Yâ Ahmed lâ tekün ke's-sabî fe-innehü izâ nazara ilâ'l-abyazı vel-abmaru ehabbehü. Beyt:

Beyt:

Bâzîçe îst tıfl-ı ferîb in metâ'-ı debr *Bî-akl merd mânki bud ü mübtelâ şodend*

20

Ger be-rîzî bahr-râ der kûzeî

Çend gunced kısmet-i yek rûzeî

Ey sıgar hâlinde kalan, eğer bahr-i erzâkı kemâl-i hırsından kûze-i vücûduna döksen ana ne kadar rızık sıgar ki ol rûz-ı merre olan nasîbindir. Pes herkesin rûz-ı merre kısmeti *Nahnü kasemnâ beynebüm ma'îsetebüm fi'l-hayâti*"d-dünyâ"²⁵ âyetinin muktezâsınca merzuk ve maksûmdur. Ve ehl-i kelâmın 'Bir kimsenin rızkını bir âher almaz ve oda yanmaz ve telef olmaz ve yerde kalmaz' dedikleri 'ulemâyâ ma'lûmdur, farazâ tâlib-i rızık mevtden hârib olduğu gibi rızkıdan dahi hârib olsa rızıkı elbette anı bulur. Nitekim Câbir hazretleri bu hadîs-i şerîfi Hazret-i Nebî'den rivâyet kılar: *Kâle aleybi's-selâmu lev enne eyne âdem yehribu min rızıkahî kemâ yehribu mine'l-mevti li-idrakihî rızıkahî kemâ yüdrükubu'l-mevt.* Bunu böyle bilen *kânî* olur ve dâm-ı hırsdan necât bulur.

21

Kûze-i çeşm-i harîsân pür neşüd

²⁵ Kur'ân, Zuhuf, 43/32: Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. (Kuran tercümelerinde Hasan Basri Çantay Meal'i kullanılmıştır. (Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-I Kerîm, çev. Hasan Basri Çantay, haz. M. A. Yekta Saraç, İstanbul: Risale Yayınevi, 1997, L, 605 s.).

Tâ sadef *kâni** neşüd pür dür neşüd

Harîslerin çeşmi kûzesi âb-ı emvâl ve erzâk ile pür olmadı. Kemâ kâle aleyhi's-selâm: *Lev kâne li-ibni Ademi vâdiyâni min zehabi ve fızzati lâ tebğî ileyhüma selâsen velâ yemleü cenfü ibn âdeme illâ't-turâb*, tâ sadefine kâni' olmaya ve katarât-ı bârândan birkaç katre ile iktifâ kılmaya derûnu dürrle dolmadı. Kezâlik derûn-ı sadeфи dahi eğer kâni' olmazsa dürer-i ma'rifetle dolmaz ve fakr u ihtiyâcdan necât bulmaz. Kemâ *kâle* Alî kerrrema'l-lahü vecheh ve raziye'l-lahü anh: Fakîrû küllü zî-hırs, ganiyyü küllü men yekna'u Pes her zî-hırs fakîrû'l-hâldir velev-kâne zâ-mâl ve her kâni' ganiyyü'l-bâldir, velev-kâne bilâ-i'râz velâ emvâl. Kemâ *kâle* aleyhi's-selâm: *Leyse'l-ganiyyü an kesreti'l-arz, innemâ'l-ganiyyü ganiyyü'n-nefs*.²⁶

Allahümme erzukenâ ganiyyü'n-nefs ve balasnâ ani'l-hırsi'l-heves ve tabhirnâ ani'l-uyûb ve'n-neces.^{27 28}

2- Ahmed Avni Konuk ve *Şerh-i Mesnevî*'si

Mesnevî'yi geniş bir şekilde şerh eden ikinci şârih, kendisi de bir Mevlevî olan Ahmet Avni Konuk'tur.²⁹ Konuk, *Mesnevî Şerhi*'ne yazdığı mukaddimesinde belirttiğine göre, şerhe 1929'ta başlamış ve 28 Kasım 1937 tarihinde tamamlamıştır. Ahmet Avni Konuk bu eserini hazırlarken Türkçe ve Farsça şerhlerin yanı sıra Hintli şârihlerin eserlerinden de yararlandığını söylemektedir. Ahmet Avni Konuk, aslında kendisinin bu işi yapmaya muktedir olmadığını ama içindeki aşkın kendisini cesur yaptığını söyleyerek bu işe giriştiğini belirtmektedir (s. 29). Mukaddimenin sonunda da yararlandığı kaynakların isimlerini sıralamaktadır (s. 41). *Mesnevî*'nin yedinci cildi hakkındaki görüşlerini yazdığı bölümde Ankaravî'nin bu cildi padişahın baskısıyla yazdığını söyleyerek bu çok beğendiği şârihi savunmaktadır (s. 42-47). Yine vahdet-i vücûd hakkında bilgi verdiği bölümde *Mesnevî*'nin aslında bu görüş doğrultusunda yazıldığını ispat etmeye çalışmaktadır (s. 52-56). Ahmet Avni Konuk, *Mesnevî* ve ona yaptığı şerh çalışması hakkında geniş bilgi vermektedir. Özellikle kullandığı metin hakkında verdiği ayrıntılı bilgi dikkat çekicidir. *Mesnevî*'nin salt şiir olup olmadığını tartıştığı bölüm aynı zamanda *Mesnevî*'nin mahiyetinin anlatıldığı ve tanıtıldığı bir bölüm olmuştur.

²⁶ Hz. Muhammedin (sav) dediği gibi: Zenginlik mal çokluğu değildir. Muhakkak ki zenginlik ruh zenginliğidir.

²⁷ Ey Allah'ım! Bizi ruh zenginliğiyle rızıklandır, hırsan ve hevesten kurtar, ayıplardan ve pisliklerden bizi temizle.

²⁸ İsmail Ankaravî, a.g.e., 48-49.

²⁹ Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bk. Ahmed Avni Konuk, *Şerh-i Mesnevî-i Şerif*, haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004), 13-28.

Ahmet Avni Konuk, şerh ederken Ankaravî'nin metnini esas almıştır. Onun metodu önce metin, sonra sırasıyla; tercümesi, lügat bilgisi ve izâh şeklindedir. *Mesnevî*'nin Arapça dibâcesi geniş bir şekilde şerh edilmiştir. Farsça beyitler numaralandırılarak okuyuculara kolaylık sağlanmıştır. Şerhe başlamadan önce “izâh” ifadesi yer almakta sonra da açıklamalara geçilmektedir. Diğer şerhlerde olduğu gibi Ahmet Avni Konuk'un eserinde de ayet ve hadisler oldukça sıkça yer almaktadır. Şerh esnasında özellikle *Mesnevî*'nin diğer ciltlerinden ve adeta Ankaravî'ye yöneltilen Mevlana'nın diğer eserlerini okumadığı eleştirisine muhatap olmamak için kendisinin yaptığı Mevlânâ'nın *Fîhî Mâ Fîh* tercümesinden alıntılar yapmıştır. Ayrıca yine kendisinin tercüme ve şerh ettiği İbn Arabî'nin *Fûsûsu'l-Hikem* ve *Tedbirât-ı İlâhiyye* isimli eserlerinden de yararlanmıştı. Eserin ilerleyen bölümlerinde beyitleri tek tek şerhetmek yerine birden fazla beyit sıralanmakta ve şerhler topluca verilmektedir.

Bu şerhe yapılan en ciddi eleştiri, *Mesnevî*'nin İbn Arabî'nin düşünce ve görüşleri ışığında şerh edilmiş olmasıdır. Avni Konuk ise adı geçen bütün zevâtın aynı kaynaktan beslendiğini ve aynı hakîkati dile getirdiğini, birbirlerinden ayrı gayrilerinin olmadığını ve birbirlerini methettiklerini söyleyerek kendisini ve eserini savunmaktadır. Daha önce birkaç kez teşebbüs edildiyse de, eser hakkındaki bu tartışmalar yayınlanmasını geciktirmiş ve şu ana kadar ilk yedi cildi yayınlanabilmiştir.³⁰

Örnek olarak 19-21. beyitleri veriyoruz.

19

Bend bugsil bâş âzâd ey püser Çend bâşî bend-i sîm u bend-i zer

19. Ey oğul, bağı kopar da, hür ol; ne vakte kadar gümüş bağında ve altın bağında olursun?

Ey oğul, ta'bîriyle, sâlikin Hak yolunda henüz çocuk mesâbesinde olduğuna işâret buyrulur. “Bağ”dan murâd, hırs ve muhabbettir. Zirâ insan harîs olduğu ve muhabbet ettiği bir şeyin esîridir. Binâenaleyh Hz. Pîr'in bu tavsiyesinden murâd “Altın ve gümüş kazanmayı da bırak da, fakîr ve ekmek parçasına muhtâc ol, demek değildir. Belki altının ve gümüşün “ayn”ına ve zâtına olan muhabbeti, Hakk'ın muhabbeti üzerine tercîh etmel!” demektir. Nitekim bu cildin 997. numarasında:

Çîst dünyâ ez hüdü gâfil buden

Nî kumâş u nokre vü ferzend ü zen

³⁰ Bu değerli eserin ilk üç cildi, Gelenek Yayınları (2004) tarafından, 4-7. ciltler ise Kitabevi Yayınevi, (2005-6) tarafından yayımlandı. Geri kalan ciltlerin de hazırlanmış olup sırasıyla basılacağı Kitabevi tarafından bildirilmektedir.

“Dünyâ nedir? Hudâ’dan gâfil olmaktır; metâ’ ve gümüş ve evlâd ve kadın değildir,”

Buyururlar. Maatteessüf bu cihet birçok ehl-i sülûk tarafından yanlış anlaşıldığından, miskinlik ve pejmürdelik mesleği ihtiyâr olunmuş ve dîn-i İslâm düşmanlarının nazarına kötü bir nümûne gösterilmiştir. Halbuki hadîs-i şerîfde: *Ni’me’l-mâlî’s-sâlib li’r-racûli’s-sâlib* Ya’nî “İyi mal, iyi adam için ne güzeldir!” buyrulmuştur. Zîrâ bir iyi adam kazandığı mâl-i meşrû’ ile hemcinsinin düşmüşlerine ve âcizlerine yardımcı olur. Ve *Fîbi Mâ Fîb’in* 46. faslında dahi şöyle buyrulur: Muhakkak Allah Teâlâ bize kesb ve tahsîl-i mâl ile emr etti. Çünkü *enfikâ fî sebîli’l-lâh* (Bakara, 2/195) ya’nî “Allah yolunda infâk ediniz” buyurdu. İnfâk-ı mâl ise ancak mâl ile mümkündür. Binâenaleyh tahsîl-i mâl ile emr etmiş oldu.”

İşte bu izâhâta nazaran bu beyt-i şerîfdeki tavsiyeden murâd, malın zâtına ve “ayn”ına olan hırs ve muhabbetir. Ma’lûm olsun ki, hırs ve muhabbetin, insanın duyguları arasında birer hakîkati vardır. Bu hakikatler aslâ insandan zâil olmaz. Fakat bu duyguların fenâ veyâ iyi cihetlere tevcîhi mes’alesi vardır. Eğer bu hırs ve muhabbet kâmilen dünyâ cihetine tevcîh olunursa, hevâyâ sarf edilmiş olur; fakat Hak tarafına tevcîh olunursa, sağlam bir cihete sarf edilmiş olur. Binâenaleyh bu hususta bir kimsenin mal tahsîli emrindeki niyeti mu’teber olur. Eğer bir kimse mâl tahsîl edip, zengin olmak ve malı ile Hak yolunda hizmetler etmek niyeti ile çalışırsa, ayn-ı ibâdet olur; ve eğer zengin olup, nefsinin huzûzâtını kemâliyle tatmîn etmek niyeti ile çalışır ve hemcinsine yardımcı olmak duygusundan uzak bulunursa, cem’iyyet-i beşeriyye için muzırr bir uzuv olur.

20

Ger be-rîzî bahr-râ der kûzeî Çend gunced kısmet-i yek rûzeî

20. Eğer denizi bir bardağa döker isen, ne kadar sığar? Bir günlük kısmet!

Ya’nî, ey malın zâtına ve aynına harîs ve muhib olan kimsel! Deniz mesâbesinde çok olan bu dünyâ mallarını, bir bardak mesâbesinde olan cisminde sığdırmaya çabalasan, kendi rızkın i’tibâriyle, ona ne kadar sığabilir? Ancak bir günlük kısmet ve rızkın sığabilir; zîrâ rızık, insanın boğazından geçen şeye derler. İnsanın kazanıp topladığı ve fakat henüz yiyemediği ve intifâ’ edemediği mal, onun rızkı değildir. Nitekim bankalara habs ettiği yüz binlerce liralara yemeden ölüp gidenlerin haddi hesâbı yoktur.

21

Kûze-i çeşm-i harîsân pür neşüd *Tâ sadev kâni’ neşüd pür dür neşüd*

21. Harîslerin gözünün bardağı dolmadı. Sadev, kâni’ olmadıkça inci dolmadı.

Bununla berâber deniz mesâbesinde olan dünyâ malının zâtına ve aynına harîs ve muhib olanların, bardak mesâbesindeki gözleri, bu mallar ile dolmadı.

Meselâ yüz bini olan iki yüz bin ve bir milyonu olan iki milyon yapmak istedi. Bu dolmanın çâresi ancak kanâattır. Nitekim sadefin içine nîsân yağmuru dânelerinden biri düştüğü vakit, eğer ağzını kapatırsa içinde inci peydâ olur. Eğer sadef bu ilk katraya kanâat etmeyip ağzını kapamaz ise, içinde bu inci peydâ olmaz. İnsanda bu hırsla işâreten hadîs-i şerifte şöyle buyrulur: *Lev kâne li-ibni Adem vâdiyâni min zehabi ve fızzati lâ tebğî ileyhüma selâsen velâ yemleü cevfü ibn âdeme illâ't-turâb* Ya'nî “Eğer âdem oğlunun altından ve gümüşten iki vâdîsi olsa, elbette onların üçüncüsünü ister; ve âdem oğlunun içini ancak toprak doldurur.”³¹

3- Tâhirü'l-Mevlevî Olgun ve *Şerh-i Mesnevî'si*

Hem dede, hem de mesnevîhan olan Tâhirü'l-Mevlevî'nin,³² 20 Ağustos 1339/1929'dan itibaren Fatih camiinde *Mesnevî* dersleri verirken derste söyleyeceklerini hatırlamak üzere *Mesnevî Takrîrleri* adı altında tuttuğu notlar, şerhinin aslını oluşturur.³³ *Mesnevî* takrîrleri ilk olarak *İslam Yolu* mecmuası sahibi Esad Ekicigil tarafından *Mesnevî Dersleri* adı ile 11 Şubat 1949'dan itibaren on beş günde bir, on altı sayfalık bir forma halinde yayınlanmaya başlar.

Daha çok Tâhirü'l-Mevlevî olarak bilinen Tahir Olgun, yetmiş yaşını aşkın ve mide ülserinden mustarip bulunduğu halde geceli gündüzlü çalışarak *Mesnevî*'yi şerh etmiştir. Bu çalışmalarla ancak ilk dört cildi ve beşinci ciltten de bin beyit kadarını şerh edebilmiş geri kalanına ömrü vefa etmemiştir.³⁴ Müsveddeler halinde kalan bu çalışmalar yıllar sonra Fethi Sezâi Türkmen'in girişimleriyle 1963'ten itibaren yeniden yayınlanmıştır. En derli toplu yayımı ise Şâmil Yayınevi tarafından yapılmış olanıdır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin tamamlayamadığı kısımlar daha sonra Şefik Can (ö. 2005) tarafından tamamlanarak yayınlanmıştır.³⁵ Ahmet Ateş bu şerhi tercüme bakımından mükemmel bulmakla birlikte metni anlama ve izah bakımlarından herhangi bir yenilik getirmediği ve eski şerhlerin bir tekrarı olduğu için tenkit etmektedir.³⁶

³¹ Konuk, a.g.e., 90-92.

³² Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Atilla Şentürk, *Tahirü'l-Mevlevî: hayatı ve eserleri* (İstanbul: Nehir Yayınları, 1991).

³³ a.e., 93.

³⁴ Tarihü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî I*, 2. bs. (İstanbul: t.y.) 15.

³⁵ Can, a.g.e., 381.

³⁶ Ateş, a.g.m., 41.

Tahir Olgun eserine *Mesnevî*'nin Arapça mukaddimesinin şerhiyle başlamaktadır. Cümle cümle bu bölümü şerh ederken ayrıca *Mesnevî*'nin niye yazıldığını ve niçin okunması gerektiğini de açıklamaktadır. Hemen her cümleyi şerh ederken verdiği ayetler onun Kuran bilgisinin derinliğine işaret etmektedir. Kendisi de bir mesnevîhan olan Olgun, eserini adeta Mevlevilere ve muhiplere *Mesnevî* dersi verir gibi anlatmaktadır. Son dönemde yazılmış olsa da bu şerhin ve şerhte yapılan açıklamaların geleneğe bağlı olduğunu ve muhatap olarak da daha çok Mevlevileri aldığını söyleyebiliriz. Onun metodu, metnin Farsça aslı, Türk alfabesiyle okunuşu, tercümesi ve metin içinde geçen kelimelerin sözlük ve ıstılah anlamlarından sonra şerh edilmesi şeklindedir. Şerh esnasında ayet ve hadislerden sıkça faydalanılmaktadır. Bu şerhin müellif nüshası Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi İhtisas no: 9057-9067'de bulunmaktadır. Ankaravî ve Konuk'un eserlerinden sonra en geniş *Mesnevî* şerhi budur.

Örnek olarak 19-21. beyitlerin şerhini veriyoruz.

19

Bend bugsil bâş âzâd ey püser

Çend bâşî bend-i sîm u bend-i zer

“Oğul, bağını kopar ve kurtul. Ne vakte kadar altın ve gümüş kaydında kalacaksın?”

İnsanlarda mal toplamak, servet cem etmek için tabii bir hırs vardır. Nitekim bu hal:

Züyyine li'n-nâsi hubbî's-şehvâti mine'n-nisâi ve'l-benîne ve'l-kanâturi'l-mukantarati mine'z-zebebi ve'l-fızzati ve'l-hayli'l-musevemeti ve'l-en'âmi ve'l-harsi zâlike metâ'u'l-bayâti'd-dünyâ vallâhü indehü hüsnü'l-meâb

Yani: “Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, asîle ve alâmetli atlara, ehli hayvanlara, ekin ve tarlalara mâlik olmak arzusu insanlara müzeyyen ve mahbûb kılınmıştır. Bunlar dünya hayatının (geçici) birer faidesidir. Allah'a (gelince) nihâyet dönüp varılacak yerin bütün güzelliği O'nun nezdindedir.”³⁷ Ayet-i kerîmesiyle beyân edilmiş, sonra da:

Kul eünebbükküm bi-hayrin min zâliküm li'l-lezîne't-tekav inde rabbihim cennâtin terci min tahtihâ'l-enhâru hâlidîne fihâ ve ezvâcün mutabharatun ve rızvânun mine'l-lâh vallâhu basîrun bi'l-ibâd.

Yani: “Habîbim de ki: Size bunlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Takvaya erenler için ind-i İlâhîde altından nehirler akan cennetler vardır ki, o

³⁷ Sure-i Al-i İmran: 14.

mütttekiler orada daima kalacaklardır. Kezâ tertemiz zevceleri vardır. Bunlara ilâve olarak Allah'ın rızasını bulacaklardır. Cenab-ı Hak kullarını hakkıyla görücüdür.”³⁸ Ayetiyle Dünya metâına ehemmiyet vermeyenlere, onlara bağlanıp kalmayanlara verilecek manevi mükâfat bildirilmiştir. Bu ayetler îmâ yolu ile:

Len tenâlü'l-birre hattâ tünfikû mimmâ tubibbûne ve mâ tünfikû min şey'in fe-inne'llâbe bîhî alîm.

Yani: “Siz sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcaıncaya kadar asla iyiliğe ermiş olmazsınız. Her ne infâk ederseniz şüphesiz Allah onu bilicidir.”³⁹ Âyetinde sarâhaten beyân buyurulduğu üzere, Allah'ın rızâsına nâil olabilmek için, o uğurda fedâkarlık edilmek, sevilen şeylerden onların infâkı sûretiyle vazgeçilmek lâzımdır. Bu fedakârlığı gösteremeyenler, rızâ-yı İlâhîye nâil olamayacakları gibi – suretâ hür olsalar bile- hakîkatte hırs ve tama‘ esîri ve altına, gümüşe bağlı bulduklarını ispât etmiş olurlar. Allah yolunda yürüyecek olanın ise, ayakları bağlı değil serbest bulunmak gerektir.

Nakşî tarîkatının pîr-i âlîsi Muhammed Behaüddîn Şâh-ı Nakşbend (kuddise sırruhu)ya (silsile-i şumâ, begücâ mîresed?) diye silsilesinin nereye ve kime müntehî olduğunu sormuşlar; (Kesî be-silsile becâyî nemî resed) yani: “Silsileye - zincire- bağlı olan bir yere gidemez” cevâb-ı ârifânesini vermiş.

Demek ki altın ve gümüş, kadın, oğul gibi maddi şeyler şöyle dursun, tarîkat ve siyâdet silsilesi gibi manevi mebrûtiyetler bile bâzı ahvâlde, Hak yoluna sâlik olacaklar için ayak bağı oluyormuş.

“Tecerrüd âleminde iğne ucu kadar ilişik, kolay bir şey değildir. Üstünde bulunan bir iğne, Hazret-i İsa'nın yolunda, demirden bir sed olmuşdu.” Diye bir söz vardır.

Hazret-i Ali (kerremallahü vecch) ve (raziyallahü anh)nin:

“Ey altın ve ey gümüş, benden başkasını aldatın ve avutun.” Dediği rivâyet olmuştur. Şurası da hatırdadır bulunmalıdır ki hadîs-i şerîfde meâlen:

“Helal mal, salih kimse için ne iyidir.” Buyurulmuştur. Hazret-i Mevlânâ bu hadîsin tefsîrinde:

“Malı dine hizmet için hâmil olursan, öyle hamûle ve hâmil hakkında Resûl-ı Ekrem: Helal mal, salih kimse için ne iyidir buyurmuştur.” Dedikten sonra:

“Su geminin içine girerse onu batırır. Altında bulunursa onu yüzdürür.” Beytiyle bir temsîl yapmış, mal ve servet hırsıyla kalbi dolan kimseyi, içine su giren

³⁸ Sure-i Al-i İmran: 15.

³⁹ Sure-i Al-i İmran: 92.

gemiye, mevcut servetine ehemmiyet vermeyen, o servetin bulunup bulunmaması, indinde müsâvî olan zâtı da derin bir su üstünde selâmetle yüzen gemiye benzetmiştir.

Hülâsâ: hür olanlar derecesine varabilmek için onlar gibi hür olmaya çalışmalı, maddi ve manevi ayak bağı olacak her şeyi koparmalı ve esâretten kurtulmalıdır.

“Dehrin metâi ve Dünya mâlı çocuk aldatan oyuncak kabilindedir. Ona müptelâ olanlar ve onunla oyalananlar ise idrâk-i ricâle vâsıl olamamış akılsızlardır.”

20

Ger berîzî bahr-râ der kûzeî

Çend gunced kısmet-i yek rûzeî

“Denizî bir kâseye dökülecek olsan, ne kadar sığar? Ancak bir günlük rızık mîkdârı.”

Bazı kimseler vardır ki:

“Kanâat tükenmez bir hazînedir.” Hikmet-i Nebeviyyesini nazar-ı dikkata almaz, barınacak kadar meskeni, doycak kadar yiyeceği, örtünece kadar giyeceği bulunduğunu kâfi görmez; daha iyisini, daha ziyâdesini elde etmek için didinir, üzülür durur. Halbûkî insan, fevkindekileri bırakıp da dündakilere bakacak ve onlardan ibret alacak olsa, mevcûduna kanâat gösterir, kendi kendine teselli bulur. Nâbî merhum şu beytini ne güzel söylemiştir:

Senden ednâyı görüp şükr ile demsâz olmak,

Senden âlâlara rişk eylemenin merhemidir!..

Şeyh Sâdî kuddise sırruhû, bir seyahâti esnâsında, papuçsuz bulunuyor, yalın ayak yürüdüğüne canı sıkılıyormuş. Sonra ayakları kesik birinin dizleriyle süründüğünü görmüş, kendisinin yalnız pabucu olmadığına şükretmiş.

Fakat insanların pek çoğu bu hakîkati anlamak istemez, beşeri ihtiyâcından çok fazla heves peşinde koşar. İhtirası, ihtiyâcıyla nispet kabûl etmeyecek derecelere varır.

İşte bu gaflet ile onun faydasızlığını anlatmak için Hazret-i Mevlânâ “Faraza bir denizi bir kâseye dökersen ne kadar su sığar?” diye soruyor. Yânî: “Servetin deniz gibi de olsa ondan istifâden, mideni bir günlük dolduracak mîkdardan ibârettir.” Cevâbını veriyor.

21

Kâse-i çeşm-i harîsân pür neşüd

Tâ sadev *kâni* neşüd pür dür neşüd

“Hırs ve tama‘ ehlının gözü doymaz. Halbuki sedef, kanâat gösterip kapanmayınca içinde inci olmaz.”

Hadis-i şerîften meâlen:

“Adem oğlunun iki vâdi dolusu altını ve gümüşü olsa, mutlaka onlara ilâveten üçüncü bir vâdisi olmasını ister. Adem oğlunun içini ancak toprak doldurur.” Buyurulmuştur.

Naklolunan Hadîs-i Şerîfin meâlini Hazret-i Mevlanâ başka bir tarzda ifâde ediyor. Harîs olanların kâselerinin daima boş kalacağını, karınları tok olsa da gözlerinin aç bulunacağını söylüyor. Sedefin içinde inci hâsıl olması için, onun kanaat göstermesi ve kabuklarını kapaması lazım geldiği gibi, kalbinde marifet cevherleri husûle gelmesini isteyenler de hırs ve tama ağzını kapamalıdır, diyor.

İncinin nasıl hâsıl olduğunu bilmiyorum. Şâirâne, yâni hayâlî ve efsâne olmak üzere şöyle bir söz vardır. Güyâ Nisân yağmurları yağarken, denizde istiridye, kabuğunu, karada yılan ağzını açarmış; yağmur damlaları istiridye içinde düşünce inci, yılanın ağzına da girince zehir olurmuş.

Lâkin incinin husûle gelmesi için istiridye kabuklarının kapanması yağmur damlalarının deniz suyuna karışmaması lâzım imiş. Hazret-i Pîr’in bu misâli îrâd etmesi onu hakikat olarak kabul etmesinden değil, şöhretine mebnî olmalıdır.⁴⁰

4- Abdülbaki Gölpınarlı ve *Mesnevî* ve *Şerhi* isimli eseri

Kendisi de bir Mevlevî olan Abdülbaki Gölpınarlı⁴¹ *Mesnevî*’nin tamamını serh eden son şârihimizdir. Gölpınarlı eserinde, Konya Mevlânâ Müzesinde teşhirde bulunan 51 numarada kayıtlı eseri kullanmıştır. Gölpınarlı, eserinin sunuş yazısında, kullandığı bu yazma nüsha hakkında ayrıntılı bilgi vermekte ve yararlandığı metnin bizzat Mevlânâ tarafından görüldüğünü ispat etmektedir (1/II-VIII). Ayrıca müteakip sayfalarda *Mesnevî*’nin muteber nüshaları hakkında da bilgi vermekte, nüshalar tavsif edilerek üzerlerinde bulunan tüm kayıtlar belirtilmektedir.

Gölpınarlı şerhinde beyit beyit serh etme metodunu izlememiştir. Beyit ve serh okunduktan sonra bir sonraki beyte aynı tarzda geçmenin bahsi unutturduğuna ve *Mesnevî*’nin şiirselliğini gölgelediğine inandığından bölüm bölüm

⁴⁰ Tahirü’l-Mevlevî, a.g.e., 74-77.

⁴¹ Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bk. Murat Bardakçı, “Salacak’taki ahşap ev, Baki Hoca ve ‘Garip,’” *Journal Turkish Studies in Memoriam Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı I*, 19, s. 1 (1995): VII-XX.

şerh ettiğini ifade etmektedir.⁴² Gölpınarlı tüm beyitleri şerh etmemiş, sadece gerek duyduklarını şerh etmiş, diğerlerinin ise tercümesini vermekle yetinmiştir. Aralarında ilgi ve benzerlik bulunan beyitler ise tekrardan kaçınılarak ikinci kez şerh edilmeyip göndermelerde bulunulmuştur. *Mesnevî*'de ve şerhte geçen konuların kolayca bulunabilmesi için bir indeks hazırlanmış ve altıncı cildin baş tarafına konulmuştur.

Bölüm bölüm şerh, indeks gibi özellikleriyle *Mesnevî* şerhi geleneğine yenilik getirdiğini söyleyebileceğimiz Gölpınarlı'nın şerhi metot bakımından kendisinden öncekilerden farklı olduğu gibi, yine diğer şerhlerden farklı olarak Şii ve Caferî propagandası yapıldığı gerekçesiyle de eleştirilmektedir.⁴³ Bunun yanında Ahmet Ateş tarafından tercüme bakımından eksiksiz olmasına rağmen metni anlama ve izah bakımından bir yenilik getirmediği ve eski şerhlerin bir tekrarı oldukları için tenkit edilmektedir.⁴⁴ Ancak Gölpınarlı'nın bu şerhi günümüz okuyucusu göz önünde tutularak kaleme alınmıştır. Bu yönüyle *Mesnevî*'ye bir giriş olarak da değerlendirilebilir.

Karşılaştırma amacıyla, örnek olarak bu şerhten de 19-21. beyitlerin şerhini veriyoruz.

Bağı çöz, hür ol ey oğul, niceye bir gümüşe, altına bağlanacaksın?

20- Denizi bir testiye döksen ne kadar alır? Bir günlük su ancak.

Harislerin göz testileri dolmadı gitti; sedef, elde ettiğini yeter bulmadıkça inciyle dolmadı.

Şerh: Bu beyitler ilk ve manzum dibâce olan on sekiz beyitten sonra asıl metne giriş beytleridir.

19-23: Hürriyet, dünya ve ahiret , madde ve mana kayıtlarından kurtulmak, benlik ve bencillikten halâs olmaktır. Yalnız dünya kayıtlarından kurtulmayı, işten, güçten çalışmaktan, kazanmaktan vazgeçmek, ahiret kayıtlarından kurtulmayı da ibâdetten, sevap ümidinden geçmek gibi ters bir anlayışla anlamamak gerektir. Dünyadan kurtulmak, hırstan, nefsin dileklerinden halâs olmak ahiret kayıtlarından kurtulmak da kulluğu Allah rızası için yapmak, emre, emir olduğu için uymak, nehiyden nehyedildiği için çekinmek, dünya dolusu mala mülke sahip olsa bile malı mülk kendine kul etmek, onlara kul olmamaktır. Kuran-ı Mecid'de ensar hakkında "ve onların göçmesinden önce yurtlarını hazırlayıp orasını bir iman konağı haline

⁴² Abdülpaki Gölpınarlı, *Mesnevî Şerhi*, c. 1 (İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1985), XXXIX.

⁴³ Can, a.g.e., 382.

⁴⁴ Ateş, a.g.m., 41.

getirenlere ve yurtlarına göçenleri sevenlere, onlara verilen şeylere karşı gönüllerinde bir ihtiyaç, bir istek duymayanlara, ihtiyaçları olsa bile onları kendilerinden üstün tutanlara gelince: kim nefsinin hırsından, kıskançlık ve nekesliğinden geçerse gerçekten de o çeşit kimselerdir kurtulanların, muratlarına erenlerin ta kendileri” buyurulmaktadır (LIX, Haşır 9). Hz. Resûl-i Ekrem (s. m.) insandaki hırsı anlatırken buyururlar ki: “Ademoğlu, mal ile dolu bir vadiye sahip olsa, ikinci bir vadi ister; iki vadiye sahip olsa üçüncüsünü elde etmek için dileğine düşer; Ademoğlunun gözünü toprak doyurur ancak.” (Camiü’s-Sagîr, Mısır Hayriye Mat. 1321, II, s. 109) Emirü’l-mü’minîn Ali b. Ebi Talib “Bir toplum vardır, sevab elde etmek için Allah’a kulluk eder; bu tacirlerin ibâdetidir; bir toplum da korkudan Allah’a kulluk eder, bu da kölelerin Allah’a ibadetidir. Bir bölük de vardır ki Allah’a şükretmek için kullukta bulunur, işte hürlerin ibadeti budur.” Buyurmuşlardır. (*Nehcü’l-Belaga*, Muhammed Abduh Şerhi, Mısır 1321, 3. basım, III, s. 198) Bu izahtan da anlaşılıyor ki gerçek hürriyet kulluktur, ama gerçek kullukta. (*Kuşeyri Risalesi*’ne de b. Bulak 1284, s. 130-131).

Hırstan benlikten bencillikten kurtulmak, Mevlânâ’ya göre aşkla mümkündür. III. Surenin (Al-i İmran) 31. ayet-i kerimesinde, Allah’ı sevenin peygambere uyması ile Allah sevgisine mazhar olabileceği bildirilmektedir.⁴⁵

Genel değerlendirme

Şerhlere genel olarak baktığımızda metot bakımından biri dışında bir birine benzediklerini görürüz. Şârihlerin hepsinin ortak amacı, *Mesnevi*’nin daha iyi anlaşılmasını istemeleridir. Birinin geniş bir şekilde açıkladığı bir beyit bir başkası tarafından kısaca açıklanmakta, hatta tercümesiyle yetinildiği görülmektedir. Bunun yanında aynı beyitlere yapılan açıklamalar bazen farklı olabilmektedir.

20. asırda yazılan beyitlerin bir farkı da gramer açıklamalarına pek girmemeleridir.

Ahmed Avni Konuk ve Tâhirü’l-Mevlevî şerhleri çok hacimli olmalarına rağmen bir çok beytin sadece tercümesi verilerek açıklaması yapılmamıştır. Bunun sebebi tekrarlara düşmeme arzusu olabilir.

Tâhirü’l-Mevlevî ile Gölpınarlı’nın şerhleri birbirine benzerken Avni Konuk’un şerhi onlardan, hikayeleri yorumlaması bakımından farklıdır. Bu yönüyle de Ankaravî’nin şerhine en çok benzeyen bu şerhtir.

Ankaravî ile Konuk’un şerhleri birbirine bir çok bakımdan benzemektedir: Konuk’un eseri aynı zamanda Ankaravî şerhinin de açıklamasıdır. Her ikisi de

⁴⁵ a.e., 46-7.

Mesnevî'yi İbn Arabî'nin görüşleriyle açıkladıkları için Mevlevî olmalarına rağmen Mevlevîler arasında bile eleştirilmişlerdir. Bunun yanında Konuk'un Bursevî'nin Ruhü'l-Mesnevî'sinden de etkilendiğini ilave etmeliyiz.

Gölpınarlı'nın şerhi ise bir Mevlevîden daha çok genel okuyucuya hitap etmektedir. Metin içinde geçen özel isim ve kavramlar hakkında ansiklopedik bilgiler verişle de kendisinden öncekilerden farklıdır. Bunun sebebinin yazıldığı dönemle ilgili olduğu düşünülebilir. Mevcut şerhler içinde Mevlevîlik geleneğine, hem metot, hem de muhteva bakımından bağlı olanı Tâhirü'l-Mevlevî'ninkidir. Diğerlerine bir şekilde eleştiri yöneltilirken bu esere ciddi bir eleştirinin bulunmaması da bu fikrimizi teyit etmektedir.

Bu değerlendirmeler ışığında, *Mesnevî*'yi anlamak isteyen bir okuyucunun eğer tahsilli ama tasavvuf konusunda bir bilgisi yoksa Gölpınarlı'nın şerhiyle başlayabilir. Bu kişi Mevlevî ise kesinlikle önce Tahirü'l-Mevlevî'nin şerhini okumalıdır. Eğer genel tasavvuf felsefesi konusunda birikim sahibi ve İbn Arabî'nin tevhit anlayışını benimsemişse Ahmet Avni Konuk'un şerhini tavsiye edebiliriz.

Bibliyografya

- Ankaravî İsmail Efendi: *Şerb-i Mesnevî I*, İstanbul: Matbaa-ı Amire, 1289.
- Ateş, Ahmet: "Muhyiddin Arabî", *İslam Ansiklopedisi VIII*, 4. bs., İstanbul: MEB, 1987, s. 554.
- Can, Şefik: *Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, İstanbul: Ötüken, 1997.
- Semih Ceyhan: İsmail Ankaravî ve Mesnevi Şerhi, Uludağ Üniversitesi SBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Bursa, 2005.
- Mevlânâ Celaleddin Rûmî: *Mesnevî I*, çev. Veled Çelebi İzbudak, Yay. Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, II. Baskı, İstanbul: MEB, 1991.
- Mesnevî Şerhi 1-6, İstanbul: Kültür Bakanlığı 1985.
- *Mevlânâ Celaleddin*, III. baskı, İstanbul: İnkılap ve Aka, 1959.
- *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılap ve Aka, 1983.
- Güleç, İsmail: "Türk Edebiyatında Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sin tercüme ve şerhleri" *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, yay. haz. Zehra Toska, 27/II, 2003, s. 161-176.
- Holbrook, Victoria: *Aşkın Okunmaz Kıyuları*, çev. Erol Köroğlu, Engin Kılıç, İstanbul: İletişim, 1998.
- Konuk, Ahmed Avni: *Şerb-i Mesnevî-i Şerif*, haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.
- Nicholson, R. A.: *The Mathnawî of Jalálu 'ddin Rûmî, Volume VII, Containing the Commentary on the First & Second Books*, London: 1937.
- Olgun, Tarihü'l-Mevlevî: *Şerb-i Mesnevî*, 2. Baskı, İstanbul: Şamil Yayınevi, t.y..

- Sahih Ahmed Dede: *Mecmuâtü't-Tevârihi'l-Mevlevîye: Mevlevîlerin Tarihi*, haz. Cem Zorlu, İstanbul: İnsan Yayınları 2003.
- Schimmel, Annemarie: *The Trumphial Sun: A Study of the Works of Jalaloddin Rumi*, London: Fien Boks Ltd., 1978.
- Şem'î Dede: *Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Halet Efendi 334.
- Şentürk, Atilla: *Tabirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Nehir Yayınevi, 1991.
- Şifâî Derviş Mehmet: *Şerh-i Kitâb-ı Mesnevî-i Manevî*, Süleymaniye Darü'l-Mesnevî 209.
- Yetik, Erhan: *İsmail Ankaravî'nin Hayatı ve Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: Schâ, 1992, s. 66-77.